

Firidun Şuşinski

Azərbaycanın musiqi xəzinəsi

F. F. Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

Bakı-2015

BÜLBÜLCAN

Qədim Tiflisin Qolovinski (indiki Rustaveli) prospekti həmişəki kimi qələbəlik idi. Birdən əynində vəznəli çuxa, atlas arxalıq, başında güümüşi papaq, çiyində aynalı tüfəng, qolunun üstündə qızıl quş olan bir atlı gəlib-keçdi. Adamlar ayaq saxlayıb, heyrətlə ona tamaşa etməyə başladılar. İncə ayaqlı Qarabağ atının və onun üstündəki adamın gözəlliyi baxanları heyran edirdi. Bu adam kimdir? O, baş küçədən nə hünərlə belə keçib-gedir? Axı Qolovinski prospektində at sürməyə yalnız Qafqaz canişininin və onun ən yaxın adamlarının ixtiyarı var. Lakin burdan Koroglu vüqarı ilə at sürən adamın Qafqaz canişini ilə heç bir yaxınlığı yox idi. Bu, Azərbaycan xanəndəsi Əbdülbaqi Bülbülcan idi. Bəs necə olmuşdu ki, Əbdülbaqi Bülbülcan bu küçədən at sürməyə cəsarət etmişdi?!

Bu hadisənin çox maraqlı bir tarixi var: rus çarlarından III Aleksandr 1888-ci ilin payızında öz ailəsi ilə birlikdə Qafqaza səyahətə gəlmişdi. Çarın Tiflisə gəlişi münasibətilə şəhərin ən gözəl guşəsi olan «Müctəhid bağı»nda böyük şənlik təşkil edilmişdi.¹ Çalan kim, oynayan kim, hamı təzə libasda idi. Əbdülbaqi Bülbülcan da öz dəstəsi ilə bu şənlikdə iştirak edirdi. Cabbar Qaryağdıoğlunun yazdığına görə həmin məclisdə çarın sağlığına badə qaldırılarkən Bülbülcan elə bir zəngülə vurur ki, III Aleksandr və arvadı onun səsinə heyran qalırlar. Bundan sonra III Aleksandr Qafqazı gəzdiyi müddətdə Bülbülcan onun məclislərində iştirak edir.

Çar qayıdıb Rusiyaya gedərkən Qafqaz canişininə tapşırır ki, Əbdülbaqinin nə arzusu olsa, yerinə yetirsin. Canişin Əbdülbaqini çağırır, çarın tapşırığını ona bildirdikdə Bülbülcan xahiş edir ki, ona bir aynalı tüfəng bağışlasın və Qolovinski küçəsində at sürməyə icazə versin. (Bülbülcan nadir istedadla malik bir xanəndə olmaqla bərabər, gözəl at

1. «Царская семья на Кавказе». Тифлис, 1889-су ил səh. 152.

**Bülbülcan, qızı (sağdan)
Əzizə xanım, həyat
yoldaşı Nisə xanım,
baldızı Ballı xanım
(1906-cı il)**

minən və yaxşı ovçu idi) Qafqaz canişini onun xahişini yerinə yetirir.

Əbdülbaqi (Bülbülcan) Kərbəlayı Əli oğlu Zülalov 1841-ci ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. Başqa xanəndələr kimi Əbdülbaqinin də bir sənətkar kimi yetişməsində «Qafqaz konservatoriyası» adlanan Şuşanın musiqi həyatı həlledici rol oynamışdı.

Əbdülbaqi ilk musiqi təhsilini Xarrat Qulunun məktəbində almışdır. Məktəbi bitirdikdən sonra o, tarzən Sadıqcan ilə bərabər Qarabağ, Şəki, Şirvan və Gəncə məclislərində, el şənliklərində çıxış etməyə başlayır. Bu ustad sənətkarda həm gözəl səs, həm cazibədar sima, həm də yüksək səhnə mədəniyyəti var idi. Təsadüfi deyildi ki, bir xanəndə kimi müasirlərinin, o cümlədən, şair

Natəvanın rəğbətini qazanmışdı. Xan qızı Natəvanın bağında qurulan məclislərdə, xüsusilə, onun Şuşaya su çəkənməsi (18 avqust 1873-cü il) münasibətilə təşkil olunmuş xalq şənliyində Əbdülbaqi də yaxından iştirak etmişdir.

O, musiqişünas Mahmud ağanın dəvətilə dəfələrlə Şamaxı şəhərinə getmiş, orda təşkil edilən musiqi müsabiqələrində həmişə birinci yeri tutmuşdur.

1875-ci ilin əvvəllərində Əbdülbaqi Tiflis şəhərinə köçür. Zaqafqaziyanın mədəniyyət mərkəzi sayılan Tiflisdə xeyriyyə məqsədi ilə tez-tez konsertlər verilirdi. Həmin konsertlərdə yerli xanəndələr ilə birlikdə məşhur rus, italyan müğənniləri və musiqiçiləri də çıxış edirdilər.

Əbdülbaqi Tiflisdə ilk dəfə böyük tarzən Sadıqcanın müşayiəti ilə oxumuşdu. İlk çıxışdan sonra onların adı nəinki Tiflisdə, bütün Gürcüstanda məşhurlaşır. Az vaxtda o, Tiflisdə yaşayan müxtəlif tərkibli əhalinin sevimli müğənnisi olur. Əbdülbaqi qısa müddət ərzində gürcü dilini də mükəmməl öyrənir. O öz oxumaları ilə gürcü dinləyicilərini vəcdə gətirir.

Az bir vaxtda Əbdülbaqi elə bir şöhrət qazanır ki, bütün Tiflisdə ona «Bülbülcan» deyirlər.

Bülbülcan Tiflis şəhərində yaşadığı müddət ərzində (1875-1905) bir neçə musiqi dəstəsi yaratmışdı. XIX əsrdə sazəndə dəstələri üç və yaxud dörd nəfərdən ibarət olardı. Lakin Bülbülcanın təşkil etdiyi dəstədə altı nəfər var idi.

Əbdülbaqi Tiflisə gəldiyi ilk günlərdə xalqın xeyir-şər işlərində yaxından iştirak edərdi. O, tarzən Sadıq ilə birlikdə Tiflisdə yaşayan yoxsul müsəlmanların xeyrinə təşkil olunan konsertlərdə də yaxından fəaliyyət göstərirdi. O zaman Tiflisdə çıxan «Ziya» qəzeti Əbdülbaqinin və Sadıqın iştirakı ilə verilən konsert tamaşaları haqqında qabaqcadan xəbərlər dərc edirdi. Belə konsertlərin biri haqqında qəzetin verdiyi elanlarda oxuyuruq:

«Bu yaxın vaxtda füqərə və miskinlərdən ötrü Tiflisdə bina olunan İran xəstəxanasının sərmayəsinə qüvvət və mənfəət vermək qəsdilə həmin ayın 8-də Tiflisin teatr imarətində ibrətnüma və fərəh-əfza, növbəninə görə görməli və eşitməli tamaşalar olacaq. Avropa və Şərqi naxşələrində xoşəzə xanəndələr vasitəsi ilə muğamat musiqi icra olunacaq və Tiflis əhlinin dildadəsi olan xanəndə və sazəndələrdən Əbdülbaqi və Sadıq dəxi hazır olacaq.»¹

Əvvəlincisi dəfədir ki, Tiflis və İran müsəlmanları bu gün (bunun kimi) baysi-fəxr (fəxr eləməli) və tərəqqi olan payəyə (pilləyə) qədəm qoyacaqlar».

Əbdülbaqi öz musiqi dəstəsi ilə Tiflisdə yerli teatr həvəskarlarının tamaşalarında da fasilə zamanı çıxış edərdi. «Qafqaz» qəzetində verilən elanlardan birində oxuyuruq: *«Bu gün 1886-cı il iyulun 22-də Arsurdini teatrının binasında həvəskarlar tərəfindən tatar (Azərbaycan – F. Ş.) dilində M.F.Axundovun «Müsyö Jordan və dəvəş Mastəli şah» komediyası oynanılacaq. Tamaşanın fasilələrində Əbdülbaqinin sazəndə dəstəsi çalacaq.»²*

1. «Ziya» qəzeti 4 oktyabr 1879-cu il.

* Bu məlumat dəqiq deyildir. Tiflisdə ilk dəfə muğamat konserti 1863-cü il yanvarın 4-də xanəndə Səttarın iştirakı ilə olmuşdur-müəllif.

2. «Qafqaz» qəzeti 1886-cı il №162

Bülbülcanın musiqi dəstəsi şəhərin «Müctəhid», «Avropa» və başqa bağlarında təşkil olunan xalq gəzintilərində və bal-maskaradlarında da dəfələrlə çalib-oxumuşdur.

1900-cü ilin may ayında İran hökmdarı Müzəffərəddin şahın Tiflisə gəlməsi münasibəti ilə saray bağında düzəldilən böyük məclisdə adlısanlı xanəndələr arasında Əbdülbaqi də vardı. Əbdülbaqi bu məclisdə elə bir məharətlə oxuyur ki, Müzəffərəddin şah heyran qalır. O, Əbdülbaqini xanəndəlik hünərinə görə «Şiri-Xurşid» ordeni ilə təltif edir.

Bülbülcanın repertuarı çox geniş və hərtərəfli idi. O, təkcə Azərbaycan dilində deyil, gürcü, kumik və fars dillərində də oxuyardı. Onu gürcü və hətta rus məclislərinə dəvət edərtilər. Musiqişünas V. Karqanov Bülbülcanın səsinə və repertuarına yüksək qiymət verərək yazmışdı:

*«Tiflisin ən yaxşı xanəndəsi Əbdülbaqinin repertuarı hər bir bico və kintonun ürəyinə yol tapırdı. Xanəndə öz ifaçılıq məharətilə nəinki şəhər sakinlərini, hətta nəzənin sakinləri belə valeh edərdi».*¹

Bülbülcan fitri istedadla, məlahətli səsə, təsirli nəfəsə və güclü zənguləyə malik bir müğənni olmuşdur. Səsə dinamik boyalar verməkdə, bir neçə forma və mərtəbədə saqraq zəngulələr vurmaqda seçilən Bülbülcana çoxları həsəd aparmışlar. Ümumiyyətlə, xanəndəlik sənətində zəngulə vurmaq əsas amillərdən biridir. Elə bir muğamımız yoxdur ki, orda zəngulə olmasın. Qaryağdioğlu Cabbar zəngulə vurmağı böyük xanəndəmiz Əbdülbaqiddən öyrəndiyini dəfələrlə etiraf etmişdi. Bülbülcan «Çahargah» və «Zabul» dəsgahlarının «Hisar» və «Müxalif» şöbələrini elə çosğun zəngulə ilə oxuyarmış ki, ona musiqiçilər arasında «Hisar-müxalif» deyərmişlər.

Bülbülcanın böyük sənəti və gözəl zəngulələri haqqında el arasında bir çox əfsanələr və rəvayətlər söylənməkdədir.

Cabbar Qaryağdioğlu «Keçmiş Azərbaycan musiqisi» adlı xatirələrində yazmışdır: «Xarrat Qulunun şagirdi, bütün Qafqazda məşhur olan xanəndələrdən Əbdülbaqi Zülalov «Zabul» dəsgahını çox təmtəraqla oxuyardı. «Hisar»a keçəndə elə bir sədə ilə oxuyardı ki, heç bir kəs

1. V. Karqanov. «Qafqaz musiqisi», Tiflis, 1908-ci il səh 5

*bunu bacarmazdı. Çünki «Hisar» zəngulə istəyən nəğmədir, Əbdülbaqi isə gözəl zənguləli səsə malik olduğundan bu muğamı layiqincə ifa edərdi».*¹

Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulanda Bülbülcan Bakıya gəlir və Şərqi konservatoriyasında müəllimlik edir.

1921-ci ildə Azərbaycan artistlərinin bir qrupu təşviqat briqadası ilə respublikanın rayonlarına göndərilmişdi. Həmin briqadanın tərkibində Ə. Zülalov və tarzən Qurban Pirimov da var idi.

1923-cü ildə Bülbülcan muğamatdan dərs demək üçün Üzeyir Hacıbəyovun təşkil etdiyi Azərbaycan Dövlət Türk Musiqi Məktəbinə dəvət edilir.

Yaşının çox olmasına baxmayaraq, Əbdülbaqi Zülalov müğənnilik fəaliyyətini davam etdirməklə bərabər, gənc xanəndələrin yetişdirilməsinə xüsusi səy göstərir.

Ustad xanəndənin sənəti bir çox məşhur musiqişünasların diqqətini cəlb etmişdir. Ü. Hacıbəyov məqalələrinin birində Qafqaz millətləri arasında tanınmış və beynəlmiləl truppaya düzəltmiş musiqiçilər içərisində Əbdülbaqinin adını çəkərək yazmışdır:

«...tarzən Sadıqların, xanəndə Əbdülbaqilərin adları və sədaləri Qafqazın hər bir yerində məşhur olub, beynəlmiləl bir mahiyyətdə ad qazanmışlar».

Əbdülbaqinin bir çox layiqli və istedadlı şagirdləri olmuşdur. Cabbar Qaryağdioğlu, Musa Şuşinski, Məşədi Məmməd Fərzəliyev, Şəkili Ələsgər, Vahab bəy, Molla Abbas, Seyid Şuşinski kimi məşhur xanəndələr ondan çox şey öyrənmişlər. Zülalovlar ailəsinin Azərbaycan incəsənət tarixində «istedadlar ailəsi» kimi tanınması təsadüfi deyil. Əbdülbaqinin qızı, nəvəsi və qardaşı uşaqları: Əzizə xanım, Sona xanım,

Bülbülcan qardaşı oğlu, opera müğənnisi Qəmbər Zülalovla (1924-cü il)

1 C. Qaryağdioğlu Keçmiş Azərbaycan musiqisi haqqında xatirələr (əlyazması) AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun elmi arxivində, qovluq №75.

Əli və Qəmbər gözəl səsləri və mahir sənətləri ilə Bülbülcanın nəcib ənənələrini layiqincə davam etdirmişlər.

Bülbülcanın 70 illik xanəndəlik fəaliyyətini və Azərbaycan musiqisinin inkişafı tarixindəki xidmətlərini nəzərə alan Sovet hökuməti böyük sənətkarı "Əmək qəhrəmanı" kimi yüksək ada layiq görmüş və ona şəxsi təqaüd təyin etmişdi.

Böyük sənətkar Əbdülbaqi Bülbülcan 1927-ci ilin avqust ayında 86 yaşında Bakıda vəfat etmişdir.